

Posudek na disertační práci Mgr. Josefa Fořtla „Víra na pozadí postmoderního diskursu“

V Úvodu předložené disertační práce Mgr. Fořtl zdůvodňuje zvolené téma, hovoří sympaticky o duchovní spřízněnosti s Otakarem Fundou, zdůrazňuje svou zásadní výchozí pozici filosofa. Upřednostňuje historicko-kritickou metodu bádání. Podle této metody autor hodlá uchopit téma Boha a náboženství „jako kulturně-historický fenomén, vzniklý v určitém čase, v určitém prostoru a za zcela specifických kulturně historických podmínek“ (str. 5). Mgr. J. Fořtl podle vlastního vyjádření hodlá konstruovat zmíněnou metodu na půdě postmoderního myšlenkového paradigmatu; jen postmoderní diskurs mu zaručuje svobodu bádání, která by, jak konstatuje dále, nebyla „v minulosti z důvodu bázně a posvátné úcty k tématu Bůh dost dobře možná“ (tamtéž). V uvedené souvislosti vyvstává otázka, proč spojovat svobodu bádání o Bohu, víře a náboženství toliko s postmoderním diskursem. Historicko-kritická metoda se rozvíjí v dějinách myšlení, v dějinách filosofie a vědy kontinuálně stejně jako pozice uvědomělého ateismu. Stačí sledovat autorem ostatně reflektovaný pozitivismus, nietzscheanismus, dále především marxismus a psychoanalýzu, různé směry sociologie a kulturní antropologie ve 20. století. Stoupenci předchůdců postmoderny zvláště v 19. a 20. století psali o zmíněných tématech evidentně bez posvátné bázně, vnímali je v různé míře citlivosti na pozadí historického času a proměn společenského života i paradigmatu vědy. Podobně se nabízí myšlenka, proč se autor blíže neseznámil s velice inspirativní a zajímavou kapitolou v dějinách filosofie a náboženství 20. století, jímž byl především v šedesátých letech vedený dialog mezi marxismem a křesťanstvím, pokusy o syntézu buddhismu, marxismu, postfreudismu atd. Známým reprezentantem marxisticko-křesťanského dialogu byl u nás kupříkladu Milan Machovec, jehož ve své době objevná práce o Ježíši v autorově seznamu literatury chybí, stejně jako práce dalších autorů, filosofů, religionistů, psychologů, sociologů a teologů 19. a 20. století.

Autor v Úvodu dále rozlišuje mezi náboženskou filosofií a filosofií náboženství. V průběhu obhajoby by se mohl k dané otázce znovu vrátit. Je opravdu diskutabilní, zda lze jednoduše fenomén náboženské filosofie spojovat výhradně se středověkou scholastikou a odkázat ji tak nenávratně do minulosti – do středověku, na druhé straně pak ztotožňovat filosofii náboženství toliko se současnou filosofií, to jest mluvit o ní jako o „současném typu filosofie, který nestojí na pozicích žádného náboženství a který má blízko k obecné *religionistice a sociologii náboženství*.“ O tom, jaký je rozdíl mezi pozicí autora práce, hlásícího se k postmoderní filosofii a snad i metodologii, a pozicí dnešního religionisty, potažmo sociologa nebo psychologa náboženství, se od autora rovněž vlastně nedozvíme.

Vzhledem k rozsahu práce považujeme Úvod za poněkud stručný, neobsahuje rozpracovaný cíl práce, podobný rozbor metod, kritický rozbor použitých primárních pramenů a sekundární literatury.

Určitý problém vyvstává s posuzováním názvu práce ve vztahu k jejímu obsahu, k celkové koncepci, klíčovým pojmům. Postmodernismus autor explicitně zmiňuje kromě již citovaného Úvodu vlastně na str. 102 – 104; dále pak na základě známé studie Z. Baumana na str. 116. Jde však o stručnou a obecnou charakteristiku, která příliš nepodporuje autorem formulovaný název či konkrétní naplnění badatelského záměru. Autor se však, jak se v textu jeví, především ve své práci opírá o studii Anny Hogenové „Areté“, dále především o publikace Otakara Fundy (viz Seznam literatury) a zejména Jana Patočky „Evropa a doba proevropská“. Intenzivně rovněž parafrázuje Schafflerovu Filosofii náboženství, odkud vytěží kromě jiného nepochybně zajímavé úvahy o lingvistické analýze náboženského jazyka. Především u těchto autorů a jejich uváděných titulů lze však hledat skutečnou autorovu inspiraci, metodologickou a oporu.

Mgr. Josef Fořtl osciluje v textu práce na pomezí několika disciplin. Nejbližší je mu pozice filosofa kultury a historika filosofie, potažmo sociologa náboženství či kulturního antropologa. Svůj text tvoří s chvályhodným osobním zaujetím, které ho ovšem občas, tak trochu na škodu věci, svádí k jednoznačným, apodiktickým, soudům, tak trochu na úkor plynulé a přesvědčivé argumentace. Zamyšlení si možná zaslouží otázka, nakolik celkové kvalitě, hloubce předloženého textu neprospěla velmi rozsáhlá, odborně mimořádně náročná tematika, kterou autor předestřel v celé struktuře své práce. Disertaci by bývalo nepohybně pomohlo určité zúžení tématu, upřesnění a celkové prohloubení badatelského cíle.

Doporučení: Kromě výše uvedených námětů by se autor mohl při obhajobě vyjádřit ještě k následujícím poznámkám a připomínkám:

Při výkladu úhlu pohledu západního člověka a vývozu tzv. evropských hodnot (str. 8 a další) se Mgr. J. Fořtl možná až příliš nechal okouzlit pohybem idejí. Naprosto opomíjí působení reálných historických procesů, zejména ekonomicko-sociální faktory vývoje a expanze novodobé euroatlantické civilizace, komplexní fenomén kolonialismu a jeho závažných důsledků zasahujících stále ještě jak současnou Evropu, tak i USA, a de facto celou globální společnost 21. století. O některých z nich se pokouší autor hovořit jak na počátku, tak na konci práce (viz otázka dlouhodobě proklamované politiky multikulturalismu a jejího aktuálně pocíťovaného a reflektovaného „soumraku“ v řadě států).

S ohledem na str. 10-11 by se měl autor vyjádřit k problému brzdy duchovního úpadku Evropy. Co myslí tím, že je třeba nekompromisně postavit úpadku do cesty *nomos*, i kdyby to mělo být nedemokratické (str. 11)?

V práci je akcentováno silně prozápadní, okcidentální stanovisko, autorovo poněkud provokativní tvrzení, že Východ vlastně žádnou filosofii na rozdíl od evropského Západu nemá, není přinejmenším dostatečně podloženo argumenty, zejména hlubší znalostí indické a čínské filosofie či alespoň reprezentativní sekundární literatury k danému odvěkému sporu. Odkud autor ví, jak píše na str. 14, že, „sami Indové nehovoří o svých myšlenkových systémech jako o filosofii.“ V poznámkovém aparátu nenajdeme žádný odkaz, ani v Seznamu literatury nejsou uvedeny žádné texty, studie k východnímu filosofickému myšlení.

Absence rozvinutého poznámkového aparátu je patrná i na str. 25, kde by měl autor své úvahy o funkcích a smyslu náboženství a náboženské víry více opírat o bohatou religionisticko-filosofickou a teologickou literaturu (viz T. Halík, H. Küng, ale i kupříkladu další práce M. Eliadeho atd.). Autorova pramenná základna je zde poměrně omezená. Zcela opomíjí oblast psychologie náboženství, výzkumy o potřebě spirituality (viz u nás kupříkladu Pavel Říčan), nikde se neobjeví úvaha o tendencích a záměrech současného ekumenismu atd.

Souhrnně lze autorovi vytknout jistou, častěji se projevující, nekorektnost v procesu odkazování, jež do disertace nepatří. Autor často některé myšlenky neodkazuje vůbec, případně nedostatečně, jen na sekundární studie. Tak např. hovoří na str. 42 o knize Genesis, eposu o Gilgamešovi. Nikde však nenajdeme přímé odkazy na primární texty, pouze odkaz na Cambellovu knihu „Proměny mýtu v čase“ atd.

Autor v podstatě opomíjí novodobou tradici interpretace Ježíše. Při zmínce o Josefu Ratzingerovi by měl kupříkladu také zmínit, že právě on je autorem jedné z nejnovějších a kontroverzních prací o Ježíšovi. Ratzingerovy „bezhlavé útoky“ rovněž v textu nejsou odkázány konkrétně (str. 106).

Autor by se v průběhu obhajoby podle svých možností mohl rovněž znovu vyjádřit k přinejmenším diskutabilnímu vyústění předloženého textu Jak lze rozumět myšlenku, že člověk, který provede reflexi vlastního nitra, již nebude potřebovat jistoty vlastní civilizace (str. 119)? Domnívá se autor opravdu, že tzv. západní člověk ztratil své hodnoty na základě, de facto jakési fatálně určené, neodvratné, reflexe vlastní kultury? Uvedené náměty k diskusi jistě umožní autorovi rozvinout úvahy, jimiž obohatí své původní badatelské úsilí a záměry.

Závěr: Přes četné, výše uvedené, připomínky, dotazy a náměty prokázal autor poměrně solidní orientaci v dané problematice, jakož i výrazné osobní badatelské zaujetí. Nelze mu upřít schopnost vytvořit ucelený, nesporně zajímavý a jistým způsobem sympaticky provokativní, odborný text na zvolené téma. Ten dokládá nejen myšlenkový, odborný vývoj a růst samotného autora proces artikulace a objasňování problémů, kterým se věnoval, nýbrž poslouží i dalším zájemcům o danou látku k poměrně rychlé základní orientaci v řadě složitých interdisciplinárních otázek. Předloženou práci doporučuji k obhajobě před komisí.

V Praze 3. ledna 2009

PhDr. Jaroslava Schlegelová, Csc.